

**Basic Theory of Obstacles to Democratic and Participatory  
Political Culture in Afghanistan**

**Abdolrasool Hasanifar<sup>1</sup>**

Associate Professor, Department of Political Science, Faculty of  
Literature and Humanities, University of Sistan and Baluchestan,  
Zahedan, Iran

**Shakib Zarbighalehhamami**

Master of Sociology, Faculty of Literature and Humanities, University  
of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran

(Date received: 29 December 2022 - Date approved: 6 June 2023)

**Abstract**

**Introduction:** The transition to democracy or even the beginning of the democratization process is affected by various factors that researchers have pointed out based on their theoretical tendencies: modernization, economic situation, external pressure, integration of trust networks in public policy, trust in the government. Institutions have been introduced as effective factors in the transition. Political culture, which is generally based on the link between politics, culture, and especially the influence of culture, beliefs and values in the cultural structure of political societies, is included in this matter. The participation of citizens in political issues and government affairs is very important in the establishment of the system and it requires the active participation of people in their destiny and their society with rational judgment for intervention and be effective in making decisions to achieve national goals and at the same time in determining public policies and how to govern the country. In the last hundred years, Afghanistan has gone through many periods to achieve the rule of law, the right to vote, the enjoyment of civil rights and liberties and the limitation of the powers of rulers and politicians to enact laws and constitutions.

**Research Question:** This research seeks to answer the question that according to the political and cultural conditions of Afghanistan, what factors have hindered the transition to a democratic and participatory political culture?

---

1. E-mail: hasanifar@lihu.usb.ac.ir (Corresponding Author)

**Research Hypothesis:** Due to the structural weaknesses and widespread administrative corruption of Afghanistan's previous political system, democracy has had less opportunity to grow and spread in this country.

**Methodology:** In this research, due to the researcher's inability to travel to Afghanistan after the Taliban took control of this country, it was not possible to identify a statistically significant population for the survey. Therefore, interviews were conducted with selected individuals by asking a series of questions. The interview consisted of 17 questions and a personal information table. Factors that were important for the interviews included indicators such as gender, religion, ethnicity, literacy level and residence in Afghanistan. Therefore, people were identified who were either living in Afghanistan or recently immigrated from Afghanistan or came to Iran for a trip. After providing necessary infrastructure for conducting the interviews and identifying the selected individuals, the data for this study were collected through semi-structured interviews, the sample size of this study.

In this study, through open coding, more than 120 concepts were extracted from meaningful sentences. These concepts were combined in 22 subcategories and 13 main categories and a final core category, "Obstacles to Participatory and Democratic Political Culture in Afghanistan," was extracted from all the main categories.

**Results and Discussion:** In this research, the central and fundamental issue that always emerges from the data and to which all other main issues are related is "obstacles to a participatory and democratic political culture in Afghanistan". The central phenomenon of this study explains what obstacles prevent the establishment of a democratic and participatory political culture in Afghanistan. Additionally, because the central phenomenon is constructed from key concepts such as "inefficiency of the national government in the context of historical developments", "weakness of national and local political institutions", "marginalization and elimination of women and political elites in society", "political passivity and disillusionment of people in the shadow of a rent-seeking and independent government", and "lack of political outlook growth and structural and administrative corruption as barriers to democracy", it is called "obstacles to a participatory and democratic political culture in Afghanistan."

**Conclusion:** The main concern of this research is to identify the structural and mental obstacles that have prevented the democratization of the political system in Afghanistan for years.

According to Huntington's action-oriented approach, which focuses on the analysis of factors preventing the transition to democracy, the structure of the non-democratic political system of Afghanistan from 2001 to 2021, with fewer opportunities for political expansion and development within the framework of democracy, can be viewed from the perspective of nationalism. He has analyzed monopolization, administrative corruption and rent-seeking, suppression of political parties and organizations, lack of rule of law, unhealthy and non-transparent elections, and factors of this kind, all of which contribute to the failure to transition to a democratic and participatory political culture in the country. An important point that is constantly visible under the comments of the participants and has been mentioned in the main and sub-categories, is the strong demand of the people to hold safe and transparent elections and of course to emphasize the constructive and effective activities of political institutions. Although the level of political participation in Afghanistan is low due to the above-mentioned reasons, the result of this research points to the lack of development of the desired political attitude of democracy in this country, therefore this does not mean that people feel the need for constructive and decisive participation in their political destiny. They don't have it, except that the maximum demand is to hold safe elections with the presence of candidates from various ethnic and religious spectrums, which will be postponed for the time being when the Taliban comes back to power. Successful democratization in Afghanistan depends on the existence of developed socio-economic structures with the condition of the presence of civil society, the positive role of foreign and international factors and the appropriate democratic model among political elites, which increases the possibility of achieving it. Without any of these elements, democratization will not take place.

**Keywords:** Afghanistan, Contextual Analysis, Political Culture, Democratization, Political Participation.

## نظریه زمینه‌ای مانع‌های گذار به فرهنگ سیاسی مردم‌سالار و مشارکتی در

### افغانستان

عبدالرسول حسینی فر<sup>۱</sup>

دانشیار، گروه علوم سیاسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران

شکیب ضربی قلعه‌حمایی

دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان،

ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۰۸ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۱۶)

### چکیده

این پژوهش با هدف شناخت مانع‌های گذار فرهنگ سیاسی افغانستان به فرهنگ سیاسی مردم‌سالار و مشارکتی انجام شده است. سال‌هاست افغانستان درگیر دوقطبی دولت‌های انحصارگر قومی و رانتی و البته امارت طالبان با کانون پشتون‌گرایی است و نه تنها پیشرفتی در مسیر مردم‌سالارسازی نداشته است بلکه آشکارا این عقب‌ماندگی با توجه به وضعیت مشارکت سیاسی، حضور نخبگان سیاسی و نقش زنان در جامعه دیده می‌شود. این مقاله در پی پاسخ به این پرسش است که مهمترین مانع‌های گذار فرهنگ سیاسی افغانستان به فرهنگ سیاسی مردم‌سالار و مشارکتی چیست؟ فرضیه نویسنده‌گان این است که مهمترین مانع‌ها را باید در ضعف‌های ساختاری و فساد اداری گسترده در نظام سیاسی افغانستان جستجو کرد.

در این پژوهش که با روش تحلیل زمینه‌مند اشتراک و کوربین انجام شده است، پس از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۳۵ نفر از مردم افغانستان با تنوع قومی، مذهبی و جنسیتی که با نمونه‌گیری تعددی یا قضاوتی شناسایی شدند، به ۱۲۰ مفهوم و ۳۵ مقوله اصلی و فرعی رسید که سرانجام به شکل‌گیری هسته محوری «موانع گذار به فرهنگ سیاسی مردم‌سالار و مشارکتی در افغانستان» منجر شد. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که به دلیل ضعف نهادهای سیاسی مانند احزاب و مجلس و ناکارآمدی دولت قومی که درگیر فساد است و اقدام به حاشیه‌راندن زنان و حذف نخبگان سیاسی کرده است، مردم در شرایط نداشتن مشارکت سیاسی، از دولت‌ها نیز به دلیل فساد ساختاری و اداری ناامید شده‌اند. پیامد این چرخه که سال‌هاست در افغانستان وجود دارد، سبب شده است مردم‌سالاری به دلیل مدیریت نادرست در این کشور و حاکمیت مطلق منافع قومی و همچنین رشد نکردن نگرش سیاسی مردم، همچنان دور به نظر برسد.

واژگان اصلی: افغانستان، تحلیل زمینه‌مند، فرهنگ سیاسی، مردم‌سالارسازی، مشارکت سیاسی.

۱. نویسنده مسئول: hasanifar@lihu.usb.ac.ir

## مقدمه

مردم‌سالاری و ایجاد جامعه مدنی از مهم‌ترین دستاوردهای انسان در طول تاریخ است. تجربه بشری از نظر تاریخی و عقلانی، اولویت و برتری ساختار مردم‌سالار را بر دیگر شکل‌های قدرت نشان داده است. از این رو توجه به مسئله مردم‌سالاری، بررسی ویژگی‌ها و مؤلفه‌های آن، مانع‌ها و محدودیت‌ها و برتری‌های ساختار مردم‌سالار، از اساسی‌ترین محورهای مطالعات اندیشمندان، فیلسوفان و دانشمندان عرصه‌های مختلف علمی به‌ویژه جامعه‌شناسی و جامعه‌شناسی سیاسی بوده است (Rehbarazi and Others, 2016: 2). موضوع اصلی جامعه‌شناسی سیاسی نیز واکاوی روابط قدرت دولت و نیروهای اجتماعی است، نیروهایی که گاه در برابر حکومت برمی‌خیزند، گاه در آن نفوذ می‌کنند و گاه منفعل هستند (Rone, 2023: 204). (Arwinpoor and

گذار به مردم‌سالاری یا حتی شروع فرایند مردم‌سالارشدن زیر تأثیر عوامل بسیاری قرار دارد که پژوهشگران گوناگون بنا به گرایش نظری خویش به برخی از آن‌ها اشاره کرده‌اند مانند نوسازی، وضعیت اقتصادی، فشار خارجی، پیوسته‌شدن شبکه‌های اعتماد در سیاست عمومی، اعتماد به نهادها و مؤسسه‌های دولتی که همه به‌عنوان عوامل مؤثر بر گذار معرفی شده‌اند. فرهنگ سیاسی در بیانی کلی، مبتنی بر پیوند سیاست و فرهنگ و در بیان ویژه‌تر، تأثیر فرهنگ، باورها و ارزش‌های موجود در ساخت فرهنگی جوامع بر سیاست را در خود دارد. مطالعه پیوستگی سیاست و فرهنگ و اثر فرهنگ بر سیاست، موضوعی کهن است که پیشینه آن به افلاطون و ارسطو بر می‌گردد. طرح موضوع «فضیلت‌های شهروندان» در بحث‌های مونتسکیو و ارسطو در جهت واگویی تأثیرهای فرهنگ بر سیاست بوده است؛ موضوعی که بعدها به‌وسیله دو توکویل در جامعه آمریکایی تداوم یافت. گابریل آلموند، فرهنگ سیاسی را «الگوی نگرش‌ها و سمت‌گیری‌های فردی نسبت به سیاست در میان اعضای یک نظام» تعریف می‌کند. از دیدگاه آلموند هر نظام سیاسی دربردارنده الگویی ویژه از جهت‌گیری به‌سوی کنش‌های سیاسی است (Ahmadi and Namaki, 2012).

مشارکت شهروندان در مسائل سیاسی و مسائل مربوط به حکومت در برقراری یک نظام، بسیار اهمیت دارد و مستلزم این است که مردم با آزادی و با سنجش عقلانی در سرنوشت خود و جامعه حضور فعال داشته باشند تا بتوانند در روند تصمیم‌گیری‌ها برای تحقق هدف‌های ملی مشارکت کنند و در تعیین خط مشی‌های عمومی و چگونگی اداره امور کشور تأثیر بگذارند. روشن است فرایند مشارکت و مردم‌سالارشدن نظام حکومتی، با توزیع دوباره ساختار قدرت همراه است. در نتیجه، افراد و سازمان‌هایی که بخش زیادی از قدرت و اقتدار کلی نظام سیاسی و اداری را در دست دارند، در برابر ازدست‌دادن قدرتشان مقاومت می‌کنند و

افرادی که در روند دگرگونی‌ها و مردمی‌کردن نظام سیاسی و اداری قدرت و جایگاه دارند، به استقبال تغییر رفته و از آن حمایت می‌کنند (Mehrgan and Others, 2018:2).

مردم‌سالاری مهم‌ترین و سرنوشت‌سازترین تحول سیاسی تاریخ نوین افغانستان شناخته می‌شود. پیامد آن یعنی آزادی و مشارکت، منادی دگرديسی هویت سنتی این کشور است. در سطح ملی و جهانی، کارویژه‌ها و هدف‌های مهمی برای مردم‌سالاری در افغانستان تعریف شد مانند تأمین امنیت، آزادی‌های مدنی، مشارکت سیاسی و توسعه اقتصادی (Sinaei and Yousefzahi, 2018: 346)؛ با این حال در صد سال اخیر، مردم افغانستان در بسیاری از دوره‌ها برای دستیابی به حاکمیت قانون، برخورداری از حق رأی عمومی، بهره‌مندشدن از حقوق و آزادی‌های مدنی و محدودکردن اختیارات حاکمان و سیاستمداران به تصویب قوانین اساسی روی آورده‌اند. رفتار آن‌ها را می‌توان کوششی برای مردم‌سالارکردن روابط سیاسی و اجتماعی جامعه در قالب جنبش مشروطه‌خواهی (۱۹۰۷-۱۹۲۸)، دوره مردم‌سالاری (۱۹۴۶-۱۹۵۳)، دهه قانون اساسی (۱۹۶۳-۱۹۷۳) و دولت‌های موقت، انتقالی و جمهوری اسلامی (۲۰۰۱-۲۰۰۸) بیان کرد (Sae and Mahdavi, 2013). اما پس از قدرت‌یافتن دوباره طالبان در سال ۲۰۲۱ در عمل باید طرح مردم‌سالارکردن این کشور را تا حدود زیادی فراموش کرد. در این پژوهش زمینه‌های نرسیدن به مردم‌سالاری در افغانستان را در دو دهه اخیر مطالعه و بررسی می‌کنیم. رسیدن به مردم‌سالاری از مسیر فرهنگ سیاسی مردم‌سالار با تأکید بر مشارکت سیاسی سازنده و گسترده می‌گذرد که در این پژوهش می‌خواهیم مانع‌هایی را که در گذرنکردن افغانستان به مردم‌سالاری نقش داشته‌اند، مطالعه کنیم.

### چارچوب نظری

مفاهیم نظری مردم‌سالارسازی را می‌توان از نظر دوره زمانی و شرایط علی که بر آنان تأکید دارند، به دو دسته اصلی تقسیم کرد: ۱. نظریه‌های ساختاری کلان که بر تحولات درازمدت و ساختاری مانند توسعه اقتصادی، پیدایش جامعه مدنی نیرومند، پیدایش فرهنگ سیاسی مردم‌سالار، گسترش شهرنشینی و آموزش و ارتباطات تأکید دارند؛ ۲. نظریه‌های کنش‌گرایانه که به عوامل کوتاه‌مدتی مانند اعتراض‌های سیاسی، ایدئولوژی‌ها و احزاب سیاسی، دوره‌ها و شرایط ویژه دوره‌های تاریخی، نقش آگاهانه نیروها و کارگزاران اجتماعی و سیاسی، مبارزه‌های اجتماعی، سیاسی و طبقاتی آن‌ها توجه می‌کنند (Bashirieh, 2008: 24-25). در مورد نسبت فرهنگ سیاسی مردم‌سالار و تحقق مردم‌سالاری، لیپست و هانتینگتون<sup>۱</sup> تأکید می‌کنند که پذیرش آزادی بیان، آزادی مطبوعات، حقوق احزاب مخالف، حاکمیت قانون، حقوق بشر و

1. Lipset, Huntington

پذیرش آزادی‌های دینی از سوی مردم و نخبگان، پیش‌شرط‌های تحقق مردم‌سالاری است (Lipset, 1994: 25-29; Huntington, 1993).

در مورد نظریه فرهنگ سیاسی دموکراتیک لیپست (۱۹۹۴) می‌توان گفت در کشورهایمانند اروگوئه، برزیل و آرژانتین که سال‌ها شاهد ترور دولتی و نقض حقوق بشر بوده‌اند، یک‌باره فرهنگ سیاسی آن‌ها به فرهنگ دموکراتیک تبدیل شد. همچنین نقش فعال کلیسای کاتولیک در مخالفت با اقتدارگرایی، وجود ارزش‌های مردم‌سالار در متون اصلی اسلامی و الگوهای موفق نظام سیاسی دموکراتیک در برخی کشورهای اسلامی مانند مالزی، موضوع جهت‌گیری اقتدارگرایانه کاتولیک‌گرایی و اسلام را با تردید روبه‌رو کرد. در واقع تفسیرهای ویژه و متأثر از شرایط توسعه‌نیافته اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی محیط از متن‌های اسلامی به‌نام آموزه‌های اصلی دین ترویج‌شده و در ذهن دانشمندان غیرمسلمان نوعی تصویر غیرواقعی از ظرفیت‌های مردم‌سالاری در متن‌های دینی ایجاد کرده است. در افغانستان، بسیاری از آموزه‌ها و رهیافت‌های دینی از خطر تصورها و برداشت‌های سنتی و قبیله‌ای دور نمانده و همیشه یکی از دلایل ناکامی کوشش‌های مردم‌سالارسازی بوده است (Saeed and Mahdavi, 2013: 8).

نخستین شرط برقراری نظام دموکراتیک مطلوب، وجود فرهنگ گفت‌وگو است و اینکه، افراد جامعه حاضر باشند رأی و نظر خود را در معرض داوری و سنجش دیگران قرار دهند، بیان نظر سیاسی به‌عنوان یکی از ویژگی‌های مشارکت سیاسی مورد توجه قرار گرفته است (Hersij and Others, 2013: 7). همچنین از ویژگی‌های دیگری مانند اثربخشی سیاسی و گرایش به فعالیت‌های سیاسی برای مطالعه مشارکت سیاسی استفاده می‌شود که در این پژوهش نیز مورد مطالعه قرار داده‌ام. از مشارکت سیاسی، تعریف‌های متنوعی شده است که هر یک بر جنبه یا جنبه‌هایی از مشارکت سیاسی تأکید دارند. مایکل راش، مشارکت سیاسی را درگیر شدن فرد در سطح‌های مختلف فعالیت در نظام سیاسی می‌داند. مشارکت سیاسی، فعالیتی داوطلبانه است که به‌وسیله آن اعضای یک جامعه، مستقیم یا غیرمستقیم در شکل‌گیری سیاست عمومی سهم می‌شوند. بر اساس این تعریف می‌توان گفت آن دسته از فعالیت‌های شهروندان که در جهت در تأثیر قراردادن سیاست و حکومت انجام می‌شود در شمار مشارکت سیاسی است (Hersij and Others, 2013).

به باور میل<sup>۱</sup>، مشارکت سیاسی به‌دلیل فرصتی که برای رشد فراهم می‌کند ارزشمند است. به باور او مردم‌سالاری با تشدید تأثیر آزادی بر منش افراد، فضیلت مدنی را در مردم عادی تقویت می‌کند. مشارکت سیاسی تنها رأی‌دادن مردم برای انتخاب نماینده نیست، بلکه مشارکت مستقیم در سطح محلی با آموزش انضباط به مردم و تقویت هوشمندی و شکل‌دادن

1. John Stuart Mill

به اخلاق آنان است تا از آن‌ها شهروندان بهتری بسازد (Terence and Dagger, 2013). گرام گیل،<sup>۱</sup> در تبیین نسبت جامعه مدنی و تحقق ارزش‌های مردم‌سالار بر عنصر مشارکت اجتماعی تأکید می‌کند که از راه جامعه مدنی می‌تواند در تحقق ارزش‌های مردم‌سالار مؤثر باشد (Saeed, 2006: 44). انگاره‌های گیل و به‌ویژه رهیافت کارکردگرایانه هابرماس<sup>۲</sup> در مورد جامعه مدنی می‌تواند واقعیت حضور مؤثر برخی مجموعه‌ها و نهادهای سنتی در تاریخ افغانستان را تبیین کند که در تلاش‌های اصلاح‌طلبانه نقش داشته‌اند. ردپای رهیافت کنش‌گرایانه در نظریه‌های هانتینگتون دیده می‌شود، اما حضور متغیرهای کلان‌ساختاری در نظریه‌های او بیشتر دیده می‌شود (Bashirieh, 2008: 48). با وجود این، دیدگاه‌های او تا حدود زیادی می‌تواند واقعیت تلاش‌ها برای مردم‌سالارسازی در افغانستان را تبیین کند.

با توجه به اینکه مردم‌سالاری بنا به ضعف‌های ساختاری و فساد اداری گسترده نظام سیاسی پیشین افغانستان، کمتر فرصتی برای رشد و فراگیری پیدا کرد (Zarbi, 2021). هم‌زمان با فرایند درونی‌شدن مؤلفه‌های مردم‌سالاری در جامعه افغانستان برای هم‌سویی با تغییرهای جوامع جهانی، طالبان اداره کشور را بر عهده گرفتند؛ در عمل امید برای رسیدن به مردم‌سالاری در این کشور کم‌سو شد. بدین دلیل با توجه به نظریه‌هایی که در مورد گذار به مردم‌سالاری از دیدگاه ساختاری بحث می‌کنند، می‌توانیم بگوییم در شرایط نبود بستر لازم برای نهادینه‌شدن مؤلفه‌های مردم‌سالاری و رشد شاخص‌های مربوط با آن، شاخص‌هایی مانند آزادی بیان و مطبوعات، محدودنشدن قدرت، به‌رسمیت‌شناختن احزاب سیاسی، حاکمیت قانون و نخبه‌گرایی که به‌شکل مستقیم با مردم‌سالاری ارتباط دارند نیز در این کشور با چالش‌های جدی و بزرگی روبه‌رو هستند. در این پژوهش نیز در جهت مطالعه کیفی و عمیق مانع‌های گذار به فرهنگ مردم‌سالار و مشارکتی در افغانستان از دید نظریه زمینه‌ای به این موضوع نگریده‌ایم.

منظور از نظریه زمینه‌ای، نظریه‌ای است که مستقیم از داده‌هایی استخراج شده است که در جریان پژوهش، به‌صورت منظم گرد آمده و تحلیل شده‌اند. در این روش، گردآوری داده‌ها، تحلیل و نظریه نهایی، با یکدیگر در ارتباط تنگاتنگ هستند و پژوهشگر کار را با نظریه‌ای که از پیش در ذهن دارد شروع نمی‌کند، بلکه کار را در عرصه واقعیت آغاز می‌کند و می‌گذارد تا نظریه از درون داده‌هایی پدیدار شود که گرد می‌آورد. پژوهشگر کیفی، کار خود را با یک پرسش یا مشابه آن شروع می‌کند. نظریه در کار او، در فرایند گردآوری داده ایجاد می‌شود. این شیوه که بیشتر استقرایی است، بدین معناست که نظریه از داده‌ها ساخته می‌شود یا ریشه در داده‌ها دارد (Newman, 2000: 357).

1. Gram Gill
2. Jürgen Habermas



## پیشینه پژوهش

ساعی و مهدوی (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «تحلیل فرایند دموکراتیک‌سازی در افغانستان (۱۹۰۷-۲۰۰۸)» ادعا می‌کنند که در صد سال اخیر (۱۹۰۷-۲۰۰۸) افغان‌ها در قالب چهار دوره تاریخی «نهضت مشروطه‌خواهی» (۱۹۰۷-۱۹۲۸)، «دوره مردم‌سالاری» (۱۹۴۶-۱۹۵۳)، «دهه قانون اساسی» (۱۹۶۳-۱۹۷۳) و «دولت‌های موقت، انتقالی و جمهوری اسلامی» (۲۰۰۱-۲۰۰۸) برای مردم‌سالارسازی روابط سیاسی و اجتماعی جامعه‌شان تلاش کرده‌اند؛ با این حال در افغانستان «مردم‌سالاری» استقرار نیافته است. پس از استدلال انتقادی در مورد نظریه‌های مردم‌سالارسازی، شرط‌های علی «توسعه اقتصادی و اجتماعی»، «جامعه مدنی»، «الگوی روابط مردم‌سالار نخبگان سیاسی» و «نقش عوامل بین‌المللی و خارجی» برای تبیین مسئله پژوهش در هر دوره تاریخی مطرح شده است. یافته‌های تجربی دلالت می‌کنند که اگر در افغانستان ساختارهای اقتصادی و اجتماعی توسعه یابد، با شرط وجود جامعه مدنی و الگوی روابط مردم‌سالار میان نخبگان سیاسی و نقش مثبت عوامل خارجی و بین‌المللی، مردم‌سالارسازی رخ می‌دهد.

احمدشاه (۲۰۱۲) در مقاله «دموکراتیزاسیون پس از ۱۱ سپتامبر در افغانستان: چالش‌ها و انتظارات» بیان می‌کند اگرچه تلاش‌ها برای کارکرد مردم‌سالاری در افغانستان بعد از توافق بن همچنان جریان داشت، چالش‌ها و مانع‌هایی بزرگ در این مسیر مشکل ایجاد می‌کرد. همچنین انتظار مردم از دولت‌های جدید برآورده نشد و کشور همچنان با ناامنی، ترس، فساد، نقض حقوق و جنگ‌سالاری روبه‌رو بود. این مقاله دستاوردهای مردم‌سالاری در افغانستان پس از طالبان را تشریح می‌کند و در مورد چالش‌ها و عواملی بحث می‌کند که مردم‌سالاری را تهدید می‌کند. هیل (۲۰۱۰) در مقاله «بازیگران بین‌المللی و مردم‌سالاری: آیا سازمان توسعه بین‌المللی ایالات متحد<sup>۱</sup> می‌تواند فرهنگ دموکراتیک را به افغانستان ارائه دهد؟» با بررسی این سازمان در افغانستان و شناسایی توضیح‌های نظری و عملی برای شکست آن در کمک به تحکیم مردم‌سالار، بعد بین‌المللی دولت‌سازی را نقد می‌کند. با این استدلال که تلاش‌های مردم‌سالار سازی دولت بوش تأثیر منفی بر تحکیم مردم‌سالاری داشته است. این مقاله نتیجه مردم‌سالاری

۱. سازمان توسعه بین‌المللی ایالات متحد (The United States Agency for International Development) یک سازمان مستقل دولتی فدرال است که راهنمایی‌های سیاست کلی را از وزیر امور خارجه دریافت می‌کند. این سازمان کمک‌های اقتصادی، توسعه‌ای و بشردوستانه را در سراسر جهان در حمایت از هدف‌های سیاست خارجی ایالات متحد ارائه می‌کند. این سازمان توسعه بین‌المللی و تلاش‌های بشردوستانه را برای نجات جان‌ها، کاهش فقر، تقویت حکومت مردم‌سالار و کمک به مردم در پیشرفت فراتر از کمک‌ها رهبری می‌کند.

افغانستان را حداکثر با داشتن نهادها، روندها و رویه‌های رسمی یک مردم‌سالاری مشخص می‌کند. به نظر او این نتیجه مردم‌سالاری «رسمی» بسیار کوتاه‌مدت است و نیاز به توسعه فرهنگ سیاسی و اجتماعی را که توانایی حمایت از نهادهای مردم‌سالار را داشته باشد، به‌طور کامل در نظر نمی‌گیرد.

تاجبخش و شويسوول (۲۰۰۸) در مقاله «بازی با آتش؟ آزمایش دموکراتیک‌سازی جامعه جهانی در افغانستان» استدلال می‌کنند که از زمان سقوط رژیم طالبان، افغانستان به تجربه‌ای برای جامعه جهانی در ایجاد مردم‌سالاری از خارج تبدیل شده است. مردم‌سالار سازی به رهبری بیرونی برخلاف جدول‌های زمانی شتاب‌آلود و مبتنی بر نهادهای رسمی، ریشه کافی در نهادهای سنتی افغانستان نداشت و هم‌زمان با جنگ انجام شد، در حالی که هیچ سودی از بازسازی به مردم نمی‌رسید. در نتیجه، شکاف میان آرمان‌های مردم‌سالار و زندگی مردم عادی افغان افزایش یافت. نگاه کردن به افغان‌ها بیشتر به‌عنوان دریافت‌کننده و نه نیروی محرکه مردم‌سالاری، همراه با نارضایتی فزاینده از پیشرفت در توسعه اقتصادی، می‌تواند مقاومت مردمی را برانگیزد.

### روش پژوهش

با توجه به اینکه کانون این پژوهش یکی از مسائل اساسی کشور افغانستان بوده و در سطح ملی و بین‌المللی مهم است، حساسیت بیشتری نیز دارد. همچنین دشواری‌های بیشتری نسبت به پژوهش‌هایی در سطح ملی دارد. در این پژوهش با توجه به ممکن نبودن سفر به افغانستان بعد از روی کار آمدن طالبان و در صورت سفر، فراهم نبودن بستر لازم، از نظر اجازه مسئولان امارت و همکاری مردم افغانستان، امکان شناسایی جامعه آماری با تعداد افراد زیاد برای طرح پرسش وجود نداشت؛ از این رو برای مطالعه مانع‌های گذار به فرهنگ سیاسی مردم‌سالار و مشارکتی به روش‌های کیفی روی آورده و با طرح پرسش‌هایی با افراد مورد نظر مصاحبه کردیم. مصاحبه این پژوهش از ۱۷ پرسش و یک جدول اطلاعات فردی تشکیل شده است و نیمه‌ساختار یافته است.

شاخص‌هایی برای مصاحبه اهمیت داشت مانند جنسیت، مذهب، قومیت، سطح سواد و میزان سکونت در افغانستان. افرادی را شناسایی کردیم که یا ساکن افغانستان باشند، یا به تازگی از افغانستان مهاجرت کرده یا برای سفر به ایران آمده باشند. در این پژوهش می‌خواهیم مانع‌های گذار به فرهنگ سیاسی مردم‌سالار و مشارکتی در افغانستان را بررسی کنیم. به دلیل حساسیت موقعیت جامعه مورد مطالعه و به دست آوردن اطلاعات عمیق و واقعی از پژوهش کیفی و برای کشف مدل مفهومی از این فرایند بر پایه دیدگاه مشارکت‌کنندگان از روش شناسی نظریه زمینه‌ای استفاده می‌کنیم تا تبیین کاملی از این موضوع به دست بیاوریم. در واقع، در

جایگاه پژوهشگر نظریه زمینه‌ای به دنبال ایجاد نظریه‌ای در بررسی و مطالعه کسانی هستیم که در فرایند کنش یا تعامل مشابهی درگیرند (Strauss and Corbin, 2008). برای انتخاب مشارکت‌کنندگان از روش نمونه‌گیری نظری و حداکثر تنوع (جنسیت، سن، منطقه سکونت، تحصیلات) بهره گرفته‌ایم. از افغانستانی‌هایی با مذهب و قومیت متفاوت انتخاب کردیم که اطلاعات مناسب و زیادی برای ایجاد مدل مفهومی پژوهش داشتند.

بعد از شناسایی افراد مورد نظر که برخی در ایران و برخی در افغانستان حضور داشتند برای مصاحبه سفرهای متعددی به مشهد و تهران کردیم و با برخی دیگر از افرادی که در ایران حضور نداشتند نیز به صورت آنلاین و مجازی مصاحبه کردیم. ضمن اینکه در فرایندی زمان‌بر با گرفتن مجوز کتبی از فرمانداری شهرستان تربت جام و مهمان‌شهر (اردوگاه) این شهرستان و گرفتن مجوز از سازمان امور اتباع و مهاجران استان خراسان رضوی، بعد از تلاشی دو ماهه امکان ورود به مهمان‌شهر فراهم شد و با کمک برخی از ساکنان افغانستانی، چند تن از افراد تحصیل کرده که به تازگی از افغانستان آمده بودند، شناسایی و با آنها مصاحبه کردیم. روشی که برای شناسایی افراد در این پژوهش در نظر گرفتیم، نمونه‌گیری احتمالی و به صورت تعمدی و قضاوتی بود.

پس از فراهم شدن بستر لازم برای مصاحبه و شناسایی افراد مورد نظر، داده‌های این پژوهش به وسیله مصاحبه نیمه‌ساختاریافته که به طور معمول یک‌و نیم تا سه ساعت طول می‌کشد در دوره زمانی فروردین تا تیر ۱۴۰۱ گردآوری شد. در این پژوهش، اشباع نظری نقطه پایانی برای حجم نمونه و گردآوری داده‌ها در نظر گرفته شده است. نمونه این پژوهش پس از مصاحبه با ۳۵ نفر به اشباع رسید. در روند مصاحبه‌ها و تحلیل آنها متوجه انباشت و تکمیل اطلاعات از سوی مشارکت‌کنندگان مختلف شدیم. از مصاحبه‌نفر ۲۵ به بعد متوجه شدیم اطلاعات چندانی به یافته‌های پیشین افزوده نمی‌شود و اطلاعات، مرتب تکرار می‌شوند. در این روش، در فرایندی رفت‌وبرگشتی به تدریج از رموزها، مفاهیم و از مفاهیم، مقوله‌ها و از مقوله‌ها، مدل مفهومی بیرون می‌آید. بنابراین برای تحلیل داده‌ها بر اساس روش تحلیل گلیزر و اشتراوس سه مرحله کدگذاری انجام دادیم: رمزگذاری باز، رمزگذاری محوری و رمزگذاری گزینشی. در رمزگذاری باز، متن مصاحبه‌ها را چندین بار خواندیم و بیش از ۱۲۰ مفهوم از جمله‌های معنی‌دار استخراج کردیم. مفاهیم را در رمزگذاری محوری در ۲۲ مقوله فرعی و ۱۳ مقوله اصلی و انتزاعی‌تر تلفیق کردیم. سرانجام یک مقوله هسته‌ای نهایی استخراج شد که «مانع‌های گذار به فرهنگ سیاسی مشارکتی و مردم‌سالار در افغانستان» جامع و چکیده‌ای از همه مقوله‌های اصلی و تحلیل داستانی از فرایند داده‌هاست. در این پژوهش، از راهبردهای مثلث‌بندی، اعتبار پاسخ‌گو و مقایسه‌های تحلیلی برای اثبات قابلیت اعتماد و افزایش باورپذیری براساس نظریه زمینه‌ای اشتراوس و کوربین استفاده کرده‌ایم. برای

اعتباریابی یافته‌های پژوهش از مثلث‌بندی رمزگذاران، پژوهشگران و کارشناسان اجتماعی استفاده کرده‌ایم. بدین ترتیب که در جریان تحلیل اطلاعات، رمزگذاران و پژوهشگران مختلف مشارکت داده شدند و میان آن‌ها در مورد یافته‌های پژوهش توافق وجود داشت. نکته‌هایی که از سوی کارشناسان بعد از نتایج پژوهش ارائه شد، همه در جهت تأیید یافته‌های پژوهش بودند. در شیوه اعتبار پاسخگو، بعد از تحلیل اطلاعات، با تعدادی از شرکت‌کنندگان دوباره تماس گرفتیم و متن مصاحبه و تحلیل آن را برای درستی آزمایشی موارد با آن‌ها مطرح کردیم تا اطمینان لازم به دست بیاید که خلاصه دقیق و کاملی از مباحث تهیه شده و نظرها و نکته‌هایی که مشارکت‌کنندگان بر آن تأکید داشتند، در تحلیل اطلاعات، جست‌وجو و برجسته شده است. در روش سوم، یعنی مقایسه‌های تحلیلی، همواره در مراحل مختلف جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات به پیش‌فرض‌های روش‌شناسی، پرسش‌های اساسی پژوهش و داده‌ها رجوع و ساخت‌بندی مقوله‌ها و مدل پارادایمی را با داده‌های خام مقایسه کردیم تا از درستی یافته‌های به دست آمده مطمئن شویم.

#### جدول ۱. اطلاعات فردی مشارکت‌کنندگان

| مدت زمان سکونت در افغانستان | ولایت | شغل      | مدرک تحصیلی | قومیت  | مذهب | جنسیت | سن | کد |
|-----------------------------|-------|----------|-------------|--------|------|-------|----|----|
| ۴۵ سال                      | هرات  | بیکار    | فوق لیسانس  | هزاره  | شیعه | مرد   | ۴۵ | ۱  |
| ۳۷ سال                      | هرات  | خیاط     | لیسانس      | هزاره  | شیعه | زن    | ۳۷ | ۲  |
| ۳۶ سال                      | هرات  | نظامی    | لیسانس      | هزاره  | شیعه | مرد   | ۳۶ | ۳  |
| ۲۴ سال                      | هرات  | بیکار    | لیسانس      | هزاره  | شیعه | زن    | ۲۴ | ۴  |
| ۱۹ سال                      | هرات  | کارگر    | دیپلم       | تاجیک  | سنی  | مرد   | ۱۹ | ۵  |
| ۱۹ سال                      | هرات  | دانشجو   | دیپلم       | تاجیک  | سنی  | زن    | ۱۹ | ۶  |
| ۲۵ سال                      | هرات  | کارمند   | فوق لیسانس  | پشتون  | سنی  | مرد   | ۲۵ | ۷  |
| ۳۹ سال                      | هرات  | خانه دار | لیسانس      | پشتون  | سنی  | زن    | ۳۹ | ۸  |
| ۲۹ سال                      | کابل  | بیکار    | لیسانس      | قزلباش | شیعه | زن    | ۲۹ | ۹  |
| ۴۳ سال                      | کابل  | معلم     | فوق لیسانس  | قزلباش | شیعه | زن    | ۴۳ | ۱۰ |
| ۲۶ سال                      | کابل  | بیکار    | لیسانس      | تاجیک  | سنی  | زن    | ۲۶ | ۱۱ |

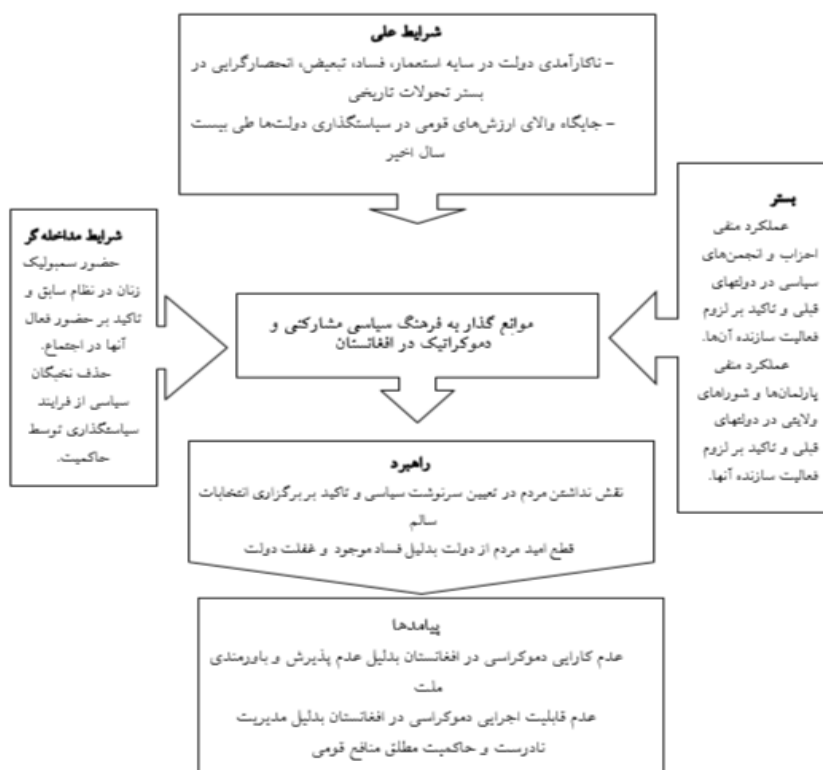
|        |           |          |            |        |      |     |    |    |
|--------|-----------|----------|------------|--------|------|-----|----|----|
| ۲۱ سال | کابل      | دانشجو   | لیسانس     | قزلباش | شیعه | مرد | ۲۱ | ۱۲ |
| ۲۷ سال | کابل      | آزاد     | لیسانس     | قزلباش | شیعه | مرد | ۲۷ | ۱۳ |
| ۲۵ سال | کابل      | دانشجو   | فوق لیسانس | قزلباش | شیعه | زن  | ۲۵ | ۱۴ |
| ۲۶ سال | کابل      | خانه دار | لیسانس     | قزلباش | شیعه | زن  | ۲۶ | ۱۵ |
| ۱۵ سال | غور       | خانه دار | فوق لیسانس | هزاره  | شیعه | زن  | ۳۳ | ۱۶ |
| ۲۵ سال | غور       | خانه دار | لیسانس     | هزاره  | شیعه | زن  | ۲۹ | ۱۷ |
| ۲۹ سال | کابل      | نظامی    | دیپلم      | هزاره  | شیعه | مرد | ۲۹ | ۱۸ |
| ۳۸ سال | هرات      | آزاد     | دیپلم      | پشتون  | سنی  | مرد | ۳۸ | ۱۹ |
| ۲۶ سال | هرات      | آزاد     | لیسانس     | پشتون  | سنی  | مرد | ۲۶ | ۲۰ |
| ۲۰ سال | هرات      | دانشجو   | لیسانس     | تاجیک  | سنی  | زن  | ۲۰ | ۲۱ |
| ۲۰ سال | هرات      | معلم     | لیسانس     | هزاره  | شیعه | زن  | ۳۷ | ۲۲ |
| ۲۲ سال | هرات      | دانشجو   | لیسانس     | پشتون  | سنی  | مرد | ۲۲ | ۲۳ |
| ۲۲ سال | غور       | آزاد     | فوق لیسانس | هزاره  | شیعه | زن  | ۲۲ | ۲۴ |
| ۲۷ سال | غور       | معلم     | لیسانس     | هزاره  | شیعه | مرد | ۲۷ | ۲۵ |
| ۲۵ سال | هرات      | معلم     | لیسانس     | هزاره  | شیعه | زن  | ۳۷ | ۲۶ |
| ۳۱ سال | هرات      | خانه‌دار | لیسانس     | تاجیک  | سنی  | زن  | ۳۱ | ۲۷ |
| ۲۸ سال | هرات      | نظامی    | فوق دیپلم  | هزاره  | شیعه | مرد | ۲۸ | ۲۸ |
| ۳۰ سال | هرات      | نظامی    | لیسانس     | هزاره  | شیعه | مرد | ۳۰ | ۲۹ |
| ۳۲ سال | مزار شریف | نظامی    | لیسانس     | هزاره  | شیعه | مرد | ۳۲ | ۳۰ |
| ۳۳ سال | مزار شریف | خانه‌دار | لیسانس     | هزاره  | شیعه | زن  | ۳۳ | ۳۱ |
| ۲۸ سال | هرات      | خانه‌دار | لیسانس     | تاجیک  | سنی  | زن  | ۲۸ | ۳۲ |
| ۲۶ سال | کابل      | آزاد     | لیسانس     | تاجیک  | سنی  | زن  | ۲۶ | ۳۳ |
| ۲۳ سال | کابل      | آزاد     | دیپلم      | هزاره  | شیعه | مرد | ۲۳ | ۳۴ |
| ۴۴ سال | هرات      | آزاد     | دیپلم      | تاجیک  | سنی  | مرد | ۴۴ | ۳۵ |

Source: Author

### تحلیل یافته‌ها

در این پژوهش، مقوله محوری و هسته‌ای که همواره از داده‌ها به دست می‌آید و همه مقوله‌های اصلی دیگر به آن مربوط می‌شوند، «مانع‌های گذار به فرهنگ سیاسی مشارکتی و مردم‌سالار در افغانستان» است. پدیده محوری این پژوهش بیان می‌کند که چه مانع‌هایی از ایجاد فرهنگ سیاسی مردم‌سالار و مشارکتی در افغانستان، جلوگیری می‌کنند. همچنین از آنجا که پدیده محوری از مقوله‌های اصلی «ناکارآمدی دولت قومی در بستر تحولات تاریخی»، «ضعف نهادهای سیاسی ملی و محلی»، «به‌حاشیه‌راندن و حذف زنان و نخبگان سیاسی در جامعه»، «انفعال سیاسی و ناامیدی مردم در سایه دولت رانتی و نامستقل» و «رشد نکردن نگرش سیاسی و فساد ساختاری و اداری، مانع گذار به مردم‌سالاری» ساخته شده است، «مانع‌های گذار به فرهنگ سیاسی مشارکتی و مردم‌سالار در افغانستان» نام گرفت.

شکل ۱ - مدل پارادایمی مقوله هسته‌ای مانع‌های گذار به فرهنگ سیاسی مشارکتی و مردم‌سالار در افغانستان



### شرایط علی: ناکارآمدی دولت قومی در بستر تحولات تاریخی

همان‌طور که گفتیم، در جوامع چندقومیتی که تنوع مذهبی موجود در آن جامعه نیز بر حساسیت نگاه به همه ابعاد آن جامعه می‌افزاید، به طبع دولت قومی و انحصارگرا نمی‌تواند حمایت و پشتیبانی اعضای آن جامعه را به دست آورد. افغانستان که از آخرین سال‌های قرن بیستم دستخوش تغییر و تحولات شگرف و بزرگ تاریخی شد، مدام درگیر فضای دوقطبی دولت و ملت بوده است؛ دولتی که نمایندگی اکثریت اقوام را در خودش نمی‌بیند و مردمی که توقع حضور نخبگان قومی خود را در بالاترین سطح سیاسی کشور دارند.

### الف) ناکارآمدی دولت زیر سایه استعمار، فساد، تبعیض و انحصارگرایی

سلطه استعمار، فساد اداری و ساختاری، تبعیض و نابرابری، انحصارگرایی و رانت، قوم‌مداری و تعصب، هر کدام از این ویژگی‌ها اگر در دولتی دیده شود، برای گرفتن مشروعیت از آن دولت و ناکارآمد دانستن آن کافی است، حال آنکه دولتی که در حدود بیست سال گذشته در افغانستان مشغول کار بود در عمل تمام این ویژگی‌ها را داشت و خیلی زود، جایگاه سیاسی خود را نزد مردم از دست داد. این مفهوم که از مؤلفه‌هایی مانند عملکرد ناعادلانه و تبعیض‌آمیز و خراب‌کردن مفهوم انتخابات در دولت‌های پیشین، وابستگی نظام سیاسی افغانستان در بیست سال گذشته به کشورهای استعمارگر، افزایش انحصارگرایی، قوم‌گرایی و فساد اخلاقی و اداری در دولت‌های پیشین و آمیختگی نظام سیاسی پیشین با سیاست‌های غربی و نمود فساد تشکیل شده است که بر نقش والای دولت رانتی و درگیر فساد در گذار نکردن جامعه به سوی مشارکت سیاسی مردم‌سالار تأکید می‌کند.

شرکت‌کننده مرد ۴۵ ساله هزاره در ارتباط با دولت قومی می‌گوید: «ساختار نظام سیاسی افغانستان در ابتدای حکومت حامد کرزی به نسبت فراگیر و همه‌گیر بود، ولی هر قدر زمان سپری شد، انحصارگرایی و برتری‌خواهی نژادی پررنگ‌تر شد و سیاست نفی و حذف به سوی نهادینه شدن در حرکت بود و فساد اخلاقی و اداری به صورت وحشتناک رواج پیدا کرد». مشارکت‌کننده زن ۲۹ ساله قزلباش نیز می‌گوید: «یکی از ویژگی‌های هر دو دولت پیشین این بود که اسلامی و افغانی بودند، اما زیر سلطه جامعه جهانی و کشورهای خارجی در امور داخلی و خارجی نمی‌توانستند به تنهایی تصمیم بگیرند. دیگر اینکه هر دو دولت فساد مالی، رشوه، واسطه‌بازی و قوم‌گرایی وجود داشت».

### ب) جایگاه بالای ارزش‌های قومی در سیاست‌گذاری دولت‌ها در بیست سال اخیر

بخش قابل توجهی از قوم‌مداری و انحصارگرایی دولت‌های افغانستان در سیاست‌گذاری‌هایی نمود پیدا می‌کند که متأثر از ارزش‌های قومیتی ویژه بودند. این مفهوم که از مؤلفه‌هایی چون جایگاه بالای ارزش‌های اسلامی و آمیختگی با ارزش‌های قومی و سیاست‌گذاری دولت‌مردان

بر اساس منافع قومی، جایگاه قابل توجه ارزش‌های قومی و زبانی در سیاست‌گذاری دولت‌ها و تسلط فرهنگ قومی و دینی مناطق مختلف افغانستان بر سیاست‌گذاری‌های بیست سال اخیر تشکیل شده است، به‌خوبی توضیح می‌دهد که چگونه فرهنگ سیاسی قومی و مذهبی در افغانستان مانع شکل‌گیری فرهنگ سیاسی مردم‌سالار شده است.

شرکت‌کننده زن ۲۶ ساله تاجیک در مورد فرهنگ سیاسی قومی در افغانستان می‌گوید: «تنها ارزش‌های مشترک مردم افغانستان ارزش‌های اسلامی هستند که بیشتر این ارزش‌ها هم با رسم و رواج قبیله‌ای چنان به هم آمیخته است که در مواردی به‌سختی می‌توان آن‌ها را از هم جدا کرد؛ مانند جلوگیری از آموزش و کار زنان که در افغانستان برخی آن را ارزش اسلامی می‌دانند و برخی دیگر بر این باورند که ارزشی قبیله‌ای است و در اسلام جایی ندارد. ما ارزش و باور ملی مشترکی به جز ارزش‌های اسلامی نداریم. این را می‌شود از آنجایی دانست که قهرمان یک قوم برای قوم دیگر جنایت‌کار است. سیاست‌گذاری‌های دولت‌های افغانستان براساس منافع قبیله‌ای قوم حاکم صورت گرفته و می‌گیرد». مشارکت‌کننده مرد ۳۶ ساله هزاره می‌گوید: «در بیست سال گذشته ارزش‌ها و باورهایی که در سیاست‌گذاری دولت جایگاه نسبی داشت، افغانی بودن و اسلامی بودن و جنبه دیگری وجود نداشت که عمومیت داشته باشد».

#### شرایط زمینه‌ای: ضعف نهادهای سیاسی ملی و محلی

مردم‌سالاری جز بر پایه ارکان مناسب شکل نمی‌گیرد. یکی از تعیین‌کننده‌ترین رکن‌های مردم‌سالاری، احزاب و پارلمان است. آنچه در افغانستان اتفاق افتاد، به‌حاشیه‌راندن و حذف تدریجی نهادهای سیاسی در همه‌جای این کشور بود، به‌گونه‌ای که جز احزاب وابسته به دولت دیگر احزاب، کمترین فعالیتی نداشته یا در نظارت شدید دولت مجبور به کاهش فعالیت‌های خود شدند.

#### الف) عملکرد منفی احزاب و انجمن‌های سیاسی در دولت‌های پیشین و لزوم فعالیت سازنده آن‌ها

یکی از روش‌های تضعیف مردم‌سالاری در یک کشور و بسترزدایی در راستای رشد فرهنگ سیاسی مردم‌سالار، تضعیف احزاب مردمی و خودگردان و به فساد کشاندن فعالیت آن‌ها با نظارت شدید و تحمیل ایدئولوژی حاکمیت است. این مضمون که از مفاهیمی چون محدودکردن فعالیت جنبش‌های آزادی‌خواه توسط دولت، اداره‌نشدن احزاب سیاسی به‌وسیله افراد لایق و درست و ضرورت فعالیت احزاب در جهت تعدیل دولت شکل گرفته است، به‌خوبی بیان می‌کند که عملکرد منفی احزاب و انجمن‌های سیاسی در افغانستان چگونه مانعی برای رشد فرهنگ مردم‌سالار و مشارکتی در این کشور شده است.



شرکت‌کننده مرد ۱۹ ساله تاجیک در مورد فعالیت احزاب می‌گوید: «اگر احزاب و جنبش‌ها به سود ملت کار کنند، خوب است. احزاب کمکی هستند برای به‌ترساختن نظام یک کشور، اما متأسفانه احزاب کنونی در افغانستان به فکر سود شخصی هستند. خودم در چندین حزب بودم و حتی در رأس حزب عیاران بودم و استعفا دادم». شرکت‌کننده مرد ۲۵ ساله پشتون در مورد ضرورت فعالیت احزاب و انجمن‌ها می‌گوید: «مسلم است نظام سیاسی برای رشد خود و برای اینکه بتواند در جامعه حاکمیت مثبتی داشته باشد، ناگزیر باید از احزاب سیاسی کار بگیرد، یعنی می‌توان گفت احزاب سیاسی، پایه‌های مهم و وسیله رشد نظام سیاسی هستند».

#### ب) عملکرد منفی پارلمان و شوراهای ولایتی در دولت‌های پیشین و لزوم فعالیت سازنده آنها

اهمیت فعالیت سازنده و مثبت پارلمان و شوراهای ولایتی در مسیر مردم‌سالارشدن فرهنگ سیاسی افغانستان کمتر از احزاب و انجمن‌ها نیست. به همان دلیل که احزاب و انجمن‌ها از اثرگذاری در این کشور محروم بودند، پارلمان و شوراهای ولایتی نیز نتوانستند آن‌طور که شایسته است به وظایف خود عمل کنند. این مضمون با کمک مفاهیمی چون ضرورت فعالیت سازنده و مثبت پارلمان و شوراهای ولایتی بر به‌کارگیری افراد شایسته در پارلمان و شوراهای ولایتی سعی در توضیح نقش حیاتی این نهادهای سیاسی در شکل‌گیری فرهنگ سیاسی مردم‌سالار و مشارکتی دارد. شرکت‌کننده مرد ۲۷ ساله قزلباش در مورد فعالیت پارلمان در افغانستان می‌گوید: «پارلمان و شوراهای ولایتی بیانگر خواسته‌های مردم است و اگر در روال منظم خویش باشد، خوب است، اما عملکرد پارلمان افغانستان در طول چندین دوره ناکام بوده و رضایت مردم را جلب نکرده است». شرکت‌کننده زن ۳۹ ساله پشتون در مورد فساد موجود در پارلمان و شوراهای ولایتی می‌گوید: «پارلمان پیشین در افغانستان منبع انواع فساد بود و شوراهای ولایتی هم وضعیت بهتری نداشتند».

#### شرایط مداخله‌گر: به‌حاشیه‌راندن و حذف زنان و نخبگان سیاسی در جامعه

محروم کردن جامعه از نیمی از توانمندی‌ها و استعدادهایش که به شکل حذف زنان یا حضور نمادین آنها اتفاق می‌افتد، چشم‌اندازی جز تباهی و فلاکت به‌دست نمی‌دهد. همچنین از خود راندن نخبگان سیاسی و اجتماعی که همواره دلسوزان نظام سیاسی و البته از نیازهای اساسی هر نظام سیاسی هستند، نتیجه‌ای جز ضعف ساختاری و تدریجی این نظام سیاسی نخواهد داشت.

### الف) حضور نمادین زنان در نظام پیشین و تأکید بر حضور فعال آن‌ها در اجتماع

این مضمون خلاصه‌ای از مضمون‌های متعدد با محوریت حضور نمادین زنان در نظام پیشین و تأکید حضور فعال آن‌ها در اجتماع است. مشارکت‌کننده مرد ۲۴ ساله هزاره می‌گوید: «حضور فیزیکی زنان در نظام سیاسی پیشین تا اندازه‌ای رضایت‌بخش بوده است، ولی در مورد سپردن کار به اهل آن مشکل وجود داشت. به این معنی که زنان توانمند و تحصیل‌کرده که پول یا پارتی نداشتند، نمی‌توانستند مشغول به کار شوند و بیشترشان خانه‌نشین بودند». مشارکت‌کننده زن ۲۵ ساله قزلباش در مورد ضرورت حضور فعال زنان در همه عرصه‌های اجتماعی و سیاسی می‌گوید: «حضور زنان در دولت‌های پیشین پررنگ‌تر از نظام طالبان بود. زنان در سطح‌های مختلف وظیفه اجرا می‌کردند. این حضور پررنگ هم فایده‌هایی داشت و هم زیان-هایی جبران‌ناپذیر. صددرصد موافق حضور فعال زنان هستم، زیرا خانم‌ها نیمی از پیکر جامعه هستند و زمانی که در فعالیت‌های جامعه سهم نداشته باشند، جامعه با رکود روبه‌رو می‌شود».

### ب) حذف نخبگان سیاسی از فرایند سیاست‌گذاری توسط حاکمیت

این مضمون متشکل از مفاهیمی مانند تأثیرگذار نبودن نخبگان سیاسی در تصمیم‌ها و سیاست‌گذاری دولت‌ها و حضور نداشتن نخبگان سیاسی در سیاست‌گذاری‌ها و تصمیم‌گیری بیگانگان در مسائل سیاسی افغانستان است که پیروی نقش نخبگان سیاسی توضیح می‌دهد. شرکت‌کننده زن ۳۳ ساله هزاره می‌گوید: «بیشتر تصمیم‌های مهم دولتی از سوی کشورهای خارجی و بزرگان قومی گرفته می‌شد و بیشتر دولت‌مردان و نخبه‌های سیاسی فقط نقش نمادین داشتند». زن ۲۸ ساله تاجیک می‌گوید: «افرادی که در دولت نقش داشتند و حاکمیت را در دست داشتند، نقش مهمی در اداره کشور بازی می‌کردند و به نخبگان سیاسی و نظرهای آن‌ها توجهی نداشتند. یکی از نکته‌های ضعف سقوط حکومت غنی هم این بود».

### راهبردها: انفعال سیاسی و ناامیدی مردم در سایه دولت رانتهی و وابسته

هم‌زمان با تکرار اشتباه‌ها و خطاهای خودخواسته یا غیرعمدی دولت‌ها در هر کشور و افشای فساد ساختاری و اداری جاری در بدنه دولت، امید مردم به اصلاح ساختار چنین دولتی به تدریج کاسته می‌شود و سرانجام ناامیدی مردم از دولت، نتیجه‌ای جز بنیان‌افکنی دولت‌ها نخواهد داشت. آنچه در بستر ضعف نهادهای سیاسی و دولت ناکارآمد و وابسته در افغانستان اتفاق افتاد، سرانجام سبب شد مردم این کشور از نهاد دولت به کلی ناامید شوند. این ناکارآمدی و رانتهی بودن دولت سبب شده بود مردم برای خود در تعیین وضعیت سیاسی کشور، کمترین نقشی متصور نباشند. همچنین بستری برای رشد آگاهی سیاسی خود نیابند. مشارکت‌کنندگان این پژوهش نیز تأکید بر ایجاد فضایی برای مشارکت سیاسی سازنده در قالب برگزاری انتخابات‌های سالم و شفاف داشتند.

**الف) نقش نداشتن مردم در تعیین سرنوشت سیاسی و تأکید بر برگزاری انتخابات سالم**

مفاهیمی چون نداشتن مشارکت سازنده مردم در تعیین سرنوشت سیاسی، نقش نداشتن مردم در تعیین سرنوشت سیاسی به دلیل کم سوادی و ناآگاهی و تأکید بر برگزاری انتخابات سالم و شفاف، مضمون بالا را تشکیل داده‌اند. آنچه در سخنان بیشتر مشارکت‌کنندگان دیدیم، خواسته رسمی آن‌ها برای برگزاری سالم انتخابات بود که به بهبود مشارکت سیاسی در این کشور نیز منجر خواهد شد. زن ۲۴ ساله هزاره در مورد خودمداری دولت و تأثیرگذار نبودن مردم در آینده سیاسی کشور می‌گوید: «مردم نقشی در سیاست‌گذاری‌ها نداشتند و دولت هم اعتنایی به خواسته‌های مردم که بیشتر بهبود امنیت، اقتصاد و مبارزه با فساد و تبعیض بود، نمی‌کرد یا توانش را نداشت». زن ۲۶ ساله تاجیک در مورد شرکت در انتخابات می‌گوید: «من حقیقت رأی‌دادن در افغانستان را گرفتم و رهبر مورد علاقه خود را پیدا نکردم که برایش رأی بدهم، چون رأی‌دادن سرنوشت تمام مردم را رقم می‌زند و خودم نتوانستم به کسی رأی بدهم. هرکس در اینکه انتخابات انجام شود، موافق است، چون مردم خودشان سرنوشت خود را انتخاب می‌کنند، اما متأسفانه در افغانستان این‌طور نیست».

#### **ب) ناامیدی مردم از دولت به دلیل فساد و غفلت**

بدیهی است عملکرد دولت اگر از نظر مردم اصلاح‌پذیر نباشد، تبدیل به دلیل ناامیدی از دولت و دولت‌مردان می‌شود. این مضمون که از مفاهیمی مانند تغییر تدریجی ذهن‌های مردم نسبت به مردم‌سالاری و ناباوری آن‌ها به عملکرد دولت، استفاده درست نکردن از منابع و وجود بیش از حد فساد اداری و اخلاقی در اداره‌ها شکل گرفته است، به خوبی توضیح می‌دهد در تأثیر چه مواردی امید مردم افغانستان به دولت به تدریج کاهش یافته است. مشارکت‌کننده مرد ۲۶ ساله پشتون می‌گوید: «ما تا مدت زیادی نسبت به دولت‌های پیشین خوشبین بودیم و امیدوار بودیم که بتواند تحولاتی را در سطح‌های مختلف ایجاد کنند، اما به مرور زمان با افشای فسادهای گسترده اداری و انحصارگرایی دولت در دادن تسهیلات و امتیازها، امیدمان را از دست دادیم و این سبب شد تا مردم افغانستان در برابر تغییر نظام، کمترین مقاومتی از خود نشان ندهند».

**پیامدها: رشد نکردن نگرش سیاسی و فساد ساختاری و اداری، مانع گذار به مردم‌سالاری**

شرایط اقتصادی و اجتماعی‌ای در افغانستان قرن بیست و یکم مشاهده می‌شود که پیش‌تر به شماری از آن‌ها اشاره کردیم، در عمل نشانی از خواسته رسیدن به مردم‌سالاری به چشم نمی‌خورد. آنچه افغانستان را در گذرگاه مسیر تجاری دنیا و ضمن برخورداری از مستعدترین منابع طبیعی و انسانی، همچنان در مرحله عقب‌ماندگی متوقف کرده است، ساختار سیاسی غیرمردمی، رانتهی و وابسته به بیگانگان است. با وجود تغییر نظام سیاسی این کشور در سال ۲۰۲۱ همچنان مردم سایه استعمار بر این کشور را حس می‌کنند.

### الف) ناکارآمدی مردم‌سالاری در افغانستان به دلیل نپذیرفتن و باورمندی ملت

یکی از پیش‌نیازهای توسعه سیاسی و حرکت به سوی مردم‌سالارشدن جامعه، پذیرش و باور مردم نسبت به این فرایند است که در واقع بعد ذهنی مردم‌سالارسازی را تشکیل می‌دهد. افغانستان بنا به سنت‌زدگی و حاکمیت افکار سنتی و قدیمی بر تفکر اجتماعی مردم، همچنان بافت مخالف و پیشگیری مردمی را در مسیر مردم‌سالارسازی می‌بیند و این مسئله در نظام‌های سیاسی پیشین و کنونی ثابت بوده است. این مضمون که از مفاهیمی مانند ناکارآمدی مردم‌سالاری در افغانستان به دلیل تنوع قومی و فرهنگی و سواد ناکافی مردم و درک نادرست مردم از مفهوم مردم‌سالاری تشکیل شده است، مانع‌های ذهنی ریشه‌دار در تفکر سنتی مردم افغانستان در مسیر مردم‌سالارشدن این کشور را توضیح می‌دهد.

شرکت‌کننده مرد ۲۹ ساله هزاره می‌گوید: «از نظر بنده مردم‌سالاری یعنی اراده مردم در دست خود مردم (حکومت مردم بر مردم). در بیست سال گذشته شاهد بودیم که مردم‌سالاری ناکام‌ترین تجربه خویش در افغانستان را تجربه کرد. مواردی که سد راه تطبیق مردم‌سالاری قرار داشت عبارت‌اند از: نبود باورمندی مردم به آن، مدیریت نادرست مجریان مردم‌سالاری، نبود فضای کافی برای تطبیق مردم‌سالاری، حاکمیت مطلق منافع فرد به منافع جامعه و درک نادرست از مفهوم مردم‌سالاری. به نظر من حکومت مردم‌سالار در اصل نمی‌تواند فضای مناسبی برای بهبود وضعیت جامعه ایجاد کند.»

### ب) نبود قابلیت اجرایی مردم‌سالاری در افغانستان به دلیل مدیریت نادرست و حاکمیت

#### مطلق منافع قومی

اگرچه بستر آماده‌ای از نظر ذهنی و عقیدتی برای اجرایی‌شدن مردم‌سالاری در افغانستان وجود ندارد، این شرایط سبب تقویت مانع کلان‌تری در مسیر مردم‌سالارشدن افغانستان شده است و آن عامل در حاکمیت مطلق قومی و مدیریت ضعیف کشور تعریف می‌شود. این مضمون که از مفاهیمی چون مدیریت نادرست مجریان مردم‌سالاری، نبود فضای کافی برای تطبیق مردم‌سالاری و ترجیح منافع قومی و فردی به منافع اجتماعی تشکیل شده است، این عامل را توضیح می‌دهد. شرکت‌کننده زن ۳۷ ساله هزاره می‌گوید: «چون مردم‌سالاری در افغانستان ناقص بود و فساد اداری دامنه گسترده‌تری در افغانستان داشت، اعتماد مردم به دولت به صفر رسیده بود؛ به جز افرادی که عضوی از دولت بودند. از سویی، عملکرد دولت سبب می‌شد تا مردم‌سالاری در افغانستان جنبه عملی نداشته باشد». شرکت‌کننده زن ۱۹ ساله تاجیک می‌گوید: «عرق قومی هر دو رئیس‌جمهور، کرزی و اشرف غنی که حس برتری‌جویی و انحصارگری افراطی داشتند و وجود فساد اداری و فساد اخلاقی در سطح گسترده، سبب شد افغانستان نه-

تنها مردم‌سالاری را تجربه نکند، بلکه به سرنوشت شومی دچار شود و طالبان دوباره حاکم بر این سرزمین شوند».

### نتیجه

دغدغه اصلی این پژوهش شناخت مانع‌های ساختاری و ذهنی‌ای بود که سال‌هاست در افغانستان اجازه مردم‌سالارشدن به نظام سیاسی را نمی‌دهد. از آنجا که با اشاره به نظریه‌های ساختارگرایانه لیپست و هانتینگتون، مسیر مردم‌سالارشدن را از گذرگاه فرهنگ سیاسی مردم‌سالار و مشارکتی فرض کردیم، هدف این پژوهش را مبتنی بر مطالعه مانع‌هایی طراحی کردیم که اجازه مردم‌سالارشدن فرهنگ سیاسی را در افغانستان نمی‌دهند. آنچه بعد از رمزگذاری ۱۲۰ مفهوم، مقوله‌بندی ۳۵ مقوله فرعی و اصلی و تحلیل نظرهای مشارکت‌کنندگان به‌دست آمد، نشان می‌دهد که ضعف عملکرد نهادهای سیاسی‌ای که از پیش‌نیازهای مردم‌سالاری هستند مانند احزاب و پارلمان در سایه ناکارآمدی دولت قومی که درگیر فساد، رانت و انحصارگرایی است و اقدام به حاشیه‌راندن زنان و حذف نخبگان سیاسی از فرایند سیاست‌گذاری، سبب شده است مردم با وجود مشارکت سیاسی به دلیل برآوردنکردن نقشی برای خود در تعیین سرنوشت سیاسی، از دولت‌ها نیز به دلیل فساد ساختاری و اداری در آن‌ها ناامید شوند. پیامد این چرخه که سال‌هاست در افغانستان وجود دارد، سبب شده است مردم‌سالاری به دلیل مدیریت نادرست در این کشور و حاکمیت مطلق منافع قومی و همچنین رشدنکردن نگرش سیاسی مردم، همچنان دور به‌نظر برسد. بدیهی است که پس از تسلط دوباره طالبان به‌واسطه مقاومت‌نکردن مردم در این کشور به دلیل ناامیدی‌ای که از دولت‌های پیشین داشتند، مردم‌سالارشدن در افغانستان بیش از پیش دور به‌نظر می‌رسد.

نکته مهمی که بسیار در نظرهای شرکت‌کنندگان دیده می‌شود و در مقوله‌های فرعی و اصلی هم به آن اشاره کردیم خواسته مهم مردم مبنی بر برگزاری انتخابات سالم و شفاف و البته تأکید بر فعالیت سازنده و کارساز نهادهای سیاسی است. اگرچه میزان مشارکت سیاسی در افغانستان بنا به دلایلی که گفتیم پایین است و نتیجه این پژوهش بر رشدنکردن نگرش سیاسی مطلوب مردم‌سالاری در این کشور اشاره می‌کند، این بدان معنی نیست که مردم احساس نیاز به مشارکت سازنده و تعیین‌کننده در سرنوشت سیاسی خود را ندارند. همان‌طور که مطالبه حداکثری برگزاری انتخابات سالم با حضور نامزدهایی از گروه‌های متنوع قومی و مذهبی است که این مطالبه نیز با روی کارآمدن دوباره طالبان به عقب افتاده است.

با توجه به رهیافت کنش‌محور هانتینگتون که در جهت تحلیل عوامل گذارنکردن به مردم‌سالاری، به ساختار نیز توجه می‌کند تا حدودی می‌توان شالوده غیرمردم‌سالار نظام سیاسی افغانستان را در سال‌های ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۱ که کمتر بستر پویایی برای توسعه سیاسی در

چارچوب مردم‌سالاری فراهم کرد با توجه به قوم‌گرایی و انحصارطلبی، رانت و فساد اداری، سرکوب احزاب و انجمن‌های سیاسی، حاکم‌نبودن قانون، انتخابات ناسالم و غیرشفاف و عواملی از این نوع، در جهت گذارنکردن به فرهنگ سیاسی مردم‌سالار و مشارکتی در این کشور تحلیل کرد. مردم‌سالارسازی موفق در افغانستان مشروط به وجود ساختارهای اجتماعی و اقتصادی توسعه‌یافته است که با شرط وجود جامعه مدنی، نقش مثبت عوامل خارجی و بین‌المللی و الگوی مناسب مردم‌سالار میان نخبگان سیاسی، امکان تحقق آن افزایش می‌یابد. در نبود هر یک از این عناصر مردم‌سالارسازی رخ نخواهد داد.

### Resources

- Ahmadi, Yaqoub and Azad Namaki (2012), "Democratic Political Culture among Iranian Generations, a Secondary Analysis of Global Values Data for Iran, Its Ethnic Groups and Provinces", **Applied Sociology**, Vol. 51, No. 24, pp. 131-154, (<https://dorl.net/dor/20.1001.1.20085745.1392.24.3.8.2>), [in Persian].
- Anselm Strauss and Juliet M. Corbin (2008), "**Principles of Qualitative Research Methodology: Basic Theory, Procedures and Methods**", SAGE Publications.
- Bashirieh, Hossein (2008), "**Transition to Democracy**", Tehran: Negahemoaser, [in Persian].
- Chabok, Maryam (2021), "The Relationship Between the Culture of Modern Participatory Democracy and the Use of Social Networks: a Case Study of Isfahan City Teachers", **Media Quarterly**, Vol. 32, No. 4 - 125, pp. 75-97, (<https://doi.org/10.22034/bmsp.2021.141726>), [in Persian].
- Hersij, Hossein, Havva Ebrahimipour, Mahmoud Rehbargazi, and Majid Malekan (2013), "Investigating the Relationship Between Virtual Space and Political Participation: A Case Study of Isfahan University Students", **Applied Sociology Quarterly**, Vol. 24, No. 4, pp. 211-226, Available at: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.20085745.1392.24.4.11.7>, (Accessed on: 10/06/2022), [in Persian].
- Huntington, S. P. (1993), "The Clash of Civilization?", **Foreign Affairs**, Vol. 72, No. 3, pp. 22-49, (doi:10.2991/assehr.k.201113.042).
- Lipset, S. M. (1959). "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy", **American Political Science Review**. Vol. 53. pp. 71- 85, (<https://doi.org/10.2307/1951731>).
- Mehrgan, Farhad, Abolhassan Faqih, and Nasser Mirspasi (2018), "Political Participation and Democratic System in the Formation of Political Culture Case Study: Directors and Deputy Ministers of Iraqi Kurdistan Ministries", **Cultural Management Magazine**, Vol. 12, No. 43, pp. 81-65 , Available at: [https://ijpa.srbiau.ac.ir/article\\_13112.html](https://ijpa.srbiau.ac.ir/article_13112.html), (Accessed on: 10/09/2022), [in Persian].
- Neuman, Lawrence (2000), "**Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches**", Publisher: Allyn and Bacon.
- Saeed, Ali (2006), "**Democratization in Iran**", Tehran: Agah, [in Persian].
- Saeed, Ali and Jafar Mahdavi (2013), "Analyzing the Process of Democratization in Afghanistan (1907-2008)", **Historical Sociology**, Vol. 6, No. 1, pp. 1-43, Available at: <http://jhs.modares.ac.ir/article-25-1562-fa.html>, (Accessed on: 15/02/2023), [in Persian].
- Sinaei, Vahid and Naser Yousef Zehi (2018), "Assessing the Status of Economic Development of Afghanistan in the Era of Democracy from 2001 to 2017", **Central**

- Eurasia Studies**, Vol. 12, No. 2, pp. 345-363, (<https://doi.org/10.22059/jcep.2019.264648.449788>), [in Persian].
- Rahbargazi, Mahmoud, Soheila Tadani, and Azam Shahriari (2016), "Investigating the Relationship Between the Use of Virtual Networks and the Spread of Democratic Political Culture: A Case Study of the Citizens of Isfahan City", **Scientific-Research Quarterly of Public Policy**, Vol. 3, No. 2, pp. 217-233, (<https://doi.org/10.22059/ppolicy.2017.62837>), [in Persian].
- Rone, Mahsa, and Tajuddin Arwinpour (2023), "The Role of Sufi Leaders in Contemporary Afghan Politics from the Perspective of Political Sociology", **Central Eurasia Studies**, Vol. 15, No. 2, pp. 199-222, (doi: 10.22059/jcep.2023.338372.450054), [in Persian].
- Terence, Ball and Richard Dagger, (2013), "**Political Ideologies and the Democratic Ideal**", New York: Palgrave Macmillan.
- Zarbi, Shakib (2022), "**Typology of Afghanistan's Political Culture and Its Impact on the Political and Social Developments of This Country (From the Fall of the Taliban to Regaining Power)**", Master's Thesis in the Field of Sociology, Faculty of Literature and Humanities; Department of Social Sciences, University of Sistan and Baluchistan, Zahedan, Iran, [in Persian].